

V SIMPOSI INTERNACIONAL DE LLENGÜES EUROPEES
I LEGISLACIONS:
ELS ENCLAVAMENTS LINGÜÍSTICS A LA UNIÓ EUROPEA.
PROBLEMÀTIQUES JURÍDIQUES I LEGISLATIVES.
PERSPECTIVES*

Virgínia UNAMUNO i Sergi VILARÓ
Mercator: drets i legislació lingüístics. CIEMEN

«Los enclaves lingüísticos, como testimonio excepcional de convivencia en la diversidad y como portadores de características exclusivas, tanto respecto del entorno como respecto del mundo en general, son fundamentales en un futuro que, aunque los amenace, les necesita. Y cabe esperar de este encuentro con representantes de otros enclaves que el intercambio de experiencias y el establecimiento de vínculos sirva de revulsivo a unos y a otros para revitalizar sus lenguas respectivas.» Carme JUNYENT, V Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislacions.

ANTECEDENTS

Des de fa deu anys, el CIEMEN, com a part del programa Mercator: drets i legislació lingüístics, organitza el Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislacions, que en cada ocasió reuneix experts de diverses disciplines al voltant d'algun problema concernent la funció de la legislació en les accions adreçades a la protecció, la promoció i la gestió de les llengües a Europa.

El caràcter interdisciplinari d'aquest Simposi permet un treball d'intercanvi de perspectives teòriques i pràctiques. Destaca, en aquest sentit, el treball desenvolupat a través de la conjunció de professionals i tècnics del camp del dret i de la sociolingüística, amb actors socials que tenen alguna incidència en el desenvolupament de polítiques o de legislacions lingüístiques.

* En el moment de publicar aquest article hem rebut l'edició del llibre *Enclavaments lingüístics a la Unió Europea*, col. «CIEMEN. Drets Lingüístics», núm. 7, que recull les intervencions que van tenir lloc durant el Simposi al qual ens referim. Disponible a: <<http://www.ciemen.org/botiga.htm>>.

El I Simposi va tenir lloc a Santiago de Compostel·la (Galícia)¹ l'any 1992, i anava adreçat a la reflexió sobre els drets individuals i col·lectius relacionats a les llengües, tot obrint el debat als principis bàsics de la matèria, com ara el principi de territorialitat i el de personalitat en la doctrina europea. Així mateix, pretenia identificar els trets específics que donen contingut als drets lingüístics respecte a altres drets, com poden ser els drets fonamentals i els drets humans.

El II Simposi, celebrat a Gandia (País Valencià)² el 1995, es va centrar en la incidència dels canvis esdevinguts a Europa des de començament dels noranta³ en la doctrina i la definició dels drets lingüístics. En aquesta línia, tant les ponències com les comunicacions es van centrar en el marc internacional de referència lingüística a Europa, començant pels tractats internacionals i el Tractat de la Unió Europea. Cal destacar les comunicacions de Vicent Franch i d'Antoni Milian i Massana, que van oferir una revisió crítica dels documents més importants a escala internacional per definir i enumerar, respectivament, els límits de la política de la Unió Europea en el camp del reconeixement dels drets lingüístics i dels drets lingüístics reconeguts universalment en el dret internacional. A més d'aquesta revisió dels documents i els tractats internacionals, el Simposi va comptar amb la participació d'experts sobre casos concrets, com ara els aspectes sociolingüístics i jurídics de la gestió de les llengües a Noruega, Finlàndia i Àustria o el poble sami. Les comunicacions, per la seva banda, van abordar problemàtiques concretes i qüestions pràctiques de les polítiques culturals i lingüístiques que havien de ser considerades en aquell moment per enfortir un programa d'acció orientat a promoure la diversitat lingüística dins la Unió.

El III Simposi, realitzat a Iruña l'any 1997,⁴ es va organitzar just des-

1. Les actes d'aquest Simposi van ser publicades per l'Asociación Sócio-Pedagógica Galega. *Acte/Acts. Simpósi Internacional de línguas europeas e leislacións. First International Symposium of European Languages and Legislation*, A Coruña, BELMR & ASPG, 1995. ISBN: 84-920453-1-0. Disponible a: <<http://www.as.pg.com>>.

2. Les actes d'aquest Simposi van ser publicades pel CIEMEN. CIEMEN (ed.) (1996): *Drets lingüístics a la Nova Europa. Actes del II Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislacions*, Barcelona: Editorial Mediterrània. ISBN 84-89622-16-7. Podeu sol·licitar aquesta informació a: <gerencia@ciemen.org>.

3. Cal destacar no tan sols la consolidació de la Unió Europea, amb la incorporació de nous estats, sinó també l'aprovació de documents molt importants, com ara la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries (1992) i la Convenció marc per a la protecció de les minories nacionals (1995).

4. En aquest cas, el CIEMEN també n'ha publicat les actes: CIEMEN (ed.) (1998): *Hizkuntz Politikak, hizkuntzEskubideen Deklarazio Unibertsalaren Ildoan/Las políticas lingüísticas a partir de la Declaración universal de los derechos lingüísticos*, Iruña: Editorial Mediterrània. Podeu sol·licitar un exemplar d'aquesta publicació a: <gerencia@ciemen.org>.

prés que s'aprovés a Barcelona la Declaració universal de drets lingüístics. En aquell moment el CIEMEN i més de cent organitzacions no governamentals acabaven de concloure un document que d'aleshores ençà va ser referent obligat per a les persones interessades en el desenvolupament dels drets relatius a les llengües del món. La Declaració universal és l'únic text que, específicament, té com a objecte de dret les comunitats i els grups lingüístics i evita establir diferenciacions i jerarquies entre diverses llengües d'acord amb factors, com ara el nombre de parlants, la validesa legal, l'oficialitat política, etc., comuns en la tradició europea. En aquest context, va ser molt productiu el treball comparatiu desenvolupat per Irmela Neu, que va descriure minuciosament tant la Declaració universal com la Carta europea per tal de posar de manifest les semblances i les diferències existents entre elles. Cal destacar, com diu l'autora, que es tracta de dos textos molt diferents, ja que «la Carta és un document oficial dels estats membres del Consell d'Europa sotmès a un llarg procés de consulta, harmonització i consens, abans de ser adoptat pel Comitè de Ministres. La Declaració, en canvi, no és un document aprovat pels delegats dels estats; el resultat és una altra filosofia i una altra terminologia, però també altres objectius.»⁵

La filosofia i la terminologia emprades en la Declaració i els objectius que persegueix van ser el punt de partida perquè, sempre des d'un treball interdisciplinari, diferents experts debatessin les possibles polítiques lingüístiques que se'n podrien derivar, com també les conseqüències que pot tenir en les polítiques lingüístiques europees, estatals, regionals i locals vigents.

Seguint la mateixa línia i filosofia de treball, el IV Simposi, desenvolupat a la vall d'Aosta l'abril de 2000,⁶ tenia l'objectiu d'analitzar críticament les darreres legislacions lingüístiques produïdes en el marc de la Unió Europea. Concretament, diferents experts van analitzar la legislació lingüística generada a Catalunya,⁷ al País de Gal·les i a Escòcia,⁸ a Itàlia⁹ i a Portugal,¹⁰ i també a les regions autònomes del Friuli Venezia-

5. NEU, Irmela (1998): «Análisis contrastivo entre la Carta europea de las lenguas regionales y minoritarias y la Declaración universal de derechos lingüísticos», a: CIEMEN (ed.) (1998).

6. El CIEMEN va publicar també les actes d'aquest Simposi durant l'any 2001. CIEMEN (ed.): *Les nouvelles législations linguistiques dans l'Union Européenne/Le nuove legislazioni linguistiche nell'Unione Europea*, Barcelona: Editorial Mediterrània. ISBN 84-8334-266-9.

7. SOLÉ, Joan Ramon: «Bilan et perspectives de la loi de politique linguistique du Gouvernement autonome de la Catalogne, après deux ans d'application». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 97-134.

8. JONES, George: «La Nouvelle Assemblée du Pays de Galles et le Nouveau Parlement d'Ecosse et les Langues galloises et Gaéliques». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 23-30.

9. MORELLI, Domenico: «La legge quadro della Repubblica italiana sulle minoranze linguistiche. Contenuto e prospettive». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 55-62.

10. MARTINS, Cristina: «La reconnaissance officielle des droits linguistiques de la com-

Giulia¹¹ i de Sardenya.¹² Al mateix temps, es van analitzar i discutir els últims esdeveniments ocorreguts a França al voltant de la proposta de ratificació de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.¹³

Segons els diferents ponents, no és possible analitzar les legislacions i l'impacte que poden tenir en la gestió de les llengües als estats i les regions d'Europa sense considerar la incidència de la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa, atès que aquest document constitueix un punt de referència important per a legisladors i dissenyadors de polítiques culturals i lingüístiques.¹⁴ L'aparició en escena de la llei marc italiana (vegeu la nota 8), text que desenvolupa l'article 6 de la Constitució de la República italiana de 1948, juntament amb la Llei d'oficialitat del mirandès a Portugal, mostren, d'acord amb l'opinió dels experts, que els estats necessiten cada cop més una regulació específica en matèria lingüística, una regulació que, al mateix temps, posa en evidència una Europa multilingüe, disposada a integrar-se sense deixar de fer explícita la seva diversitat lingüística i cultural. Com diu el document de conclusió d'aquest IV Simposi, «la globalització i la mundialització han esdevingut un element de referència en el desenvolupament de les relacions humanes; en aquest context, la tendència és la substitució de les llengües i les cultures considerades de poca o de cap utilitat per altres llengües i cultures. Tanmateix, aquesta dinàmica ve contestada per una sèrie de respostes socials, polítiques i jurídiques que demostren que les diverses llengües i cultures que existeixen al món són, abans que tot, l'expressió de les diferents identitats, individuals i col·lectives, de les persones i dels pobles, i que la manifestació de la seva existència constitueix una prioritat per a qualsevol objectiu lingüístic i cultural avançat».¹⁵

munauté mirandaise. Notes et commentaires sur une initiative du Parlement portugais en matière linguistique». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 135-144.

11. CISILINO, William: «La legge lingüística della Regione autonoma de Friuli Venezia-Giulia». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 63-76.

12. CORRAINE, Diego: «La legge lingüística de la Regione autonoma della Sardegna». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 77-96.

13. BÉCAT, Jean: «Points significatifs, à partir de la perspective de la promotion des droits linguistiques, de la polémique sur la constitutionnalité de la signature du gouvernement français de la Charte Européenne des Langues Régionales ou Minoritaires». *Op. cit.*, nota 6, pàg. 31-50.

14. UNAMUNO, V. (2002): «La Carta europea de les llengües regionals o minoritàries i la legislació lingüística: de la incidència formal a la incidència pràctica». Comunicació presentada al II Congrés Mundial sobre Política Lingüística. Barcelona, 16-20 d'abril, 2002.

15. *Op. cit.*, nota 5, pàg. 145.

La nova llei italiana¹⁶ va ser el centre d'atenció, especialment a causa del context del Simposi i de les noves perspectives que aquesta llei obre al reconeixement dels drets lingüístics a Itàlia, l'estat amb més llengües de la Unió, per la qual cosa les lleis lingüístiques anteriors hauran de ser llegides d'una altra manera a partir d'aquesta disposició. En aquest sentit, Domenico Morelli (vegeu la nota 8) va esmentar que el principi de tutela de les minories lingüístiques a Itàlia va transcórrer en quatre fases. La primera va ser el reconeixement de les minories més «importantes», com ara l'alemanya al sud del Tirol i la francòfona a la vall d'Aosta. La segona fase la conformen els diversos intents de desenvolupar l'article 6 de la Constitució italiana de 1948¹⁷ i d'aplicar el principi que estableix a altres llengües i regions. La tercera fase inclou el desenvolupament de legislacions regionals que responen a la necessitat de tutelar les minories dels seus territoris, unes regulacions que han estat possibles per un canvi de la Cort Constitucional, que va passar de la negació de la competència regional en aquesta matèria a una mena de «deixar fer». La nova llei italiana inaugura, segons el ponent, la quarta etapa, en la qual les llengües es consideren part del patrimoni històric i cultural de la República i es preveuen mesures uniformes per a moltes de les llengües presents al seu territori.¹⁸ Aquesta llei també preveu el suport a mesures transfrontereres (internes i externes), fet que pot tenir conseqüències per a l'enfortiment de les relacions entre comunitats amb la mateixa llengua i ciutadans d'administracions i/o estats diferents.

EL V SIMPOSI

La celebració del V Simposi Internacional de Llengües Europees i Legislacions a la ciutat portuguesa de Miranda do Douro neix d'un compromís que el mateix CIEMEN i el centre Mercator-Legislació van adquirir durant el IV Simposi (Vall d'Aosta, Itàlia, abril de 2000) amb membres de l'Institut de Llengua Mirandesa i amb les autoritats locals.

Les jornades pretenien fer conèixer, per mitjà d'alguns exemples, la si-

16. Es tracta de la Llei 482/1999, de 15 de desembre, de normes de tutela de les minories lingüístiques històriques, anomenada popularment «lei marc».

17. Aquest article diu el següent: «La República tutela per mitjà de normes adequades les minories lingüístiques».

18. El Decret del president de la República núm. 345, de 2 de maig de 2001, va formalitzar el reglament d'actuació de la Llei 482/1999, de 15 de desembre. En podeu trobar una còpia al butlletí electrònic núm. 49 de Mercator <<http://www.ciemn.org/butlletins/49-1.htm>>.

tuació sociolingüística en què es troben les comunitats considerades «enclavaments lingüístics», com també les possibilitats que tenen aquestes comunitats de fer sentir la seva veu, amb l'empara de la legislació, amb vista a obtenir un major reconeixement i respecte per part de les administracions. En aquest sentit, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa també havia de ser objecte de debat, pel fet que, tot i les seves limitacions, pot esdevenir un incentiu per afavorir la presa de mesures polítiques i legislatives adreçades a la supervivència d'aquestes comunitats.

ELS ENCLAVAMENTS LINGÜÍSTICS: UN REPTE CONCEPTUAL, UN OBJECTE LEGISLATIU

El caràcter interdisciplinari d'aquests simposis es va mantenir durant l'última trobada. Experts en sociolingüística, dret o educació, polítics, activistes, investigadors i estudiants es van reunir a la ciutat de Miranda per tal d'exposar experiències concretes i models teòrics que, en aquest cas, poguessin servir especialment a les comunitats lingüístiques aïllades per raons històriques o polítiques i fins i tot respecte a la legislació. Portugal havia reconegut aquell any l'oficialitat de la llengua mirandesa, i la celebració del Simposi es va considerar, també, una oportunitat per difondre una realitat fins aleshores gairebé desconeguda: el multilingüisme històric portuguès.

Si bé l'objecte d'anàlisi del V Simposi van ser els enclavaments lingüístics, la manca d'un criteri unànime per definir-los va motivar que el debat s'obris amb una ponència introductòria que pogués plantejar alguns trets particulars d'aquestes comunitats, i, en aquesta línia, que en revisés l'especificitat. Carme Junyent, professora de Lingüística de la Universitat de Barcelona, va plantejar, doncs, que en la definició dels enclavaments lingüístics calia considerar el seu context: la contraposició entre el procés d'homogeneïtzació lingüística que es produeix al món —on en els darrers quaranta anys la diversitat de llengües s'ha reduït aproximadament d'un 40 %— i els processos de diversificació, que, des de sempre, com en el cas de la romanització, han incidit en un creixement de la diversitat lingüística entesa com la proporció entre nombre de parlants i llengua dins un territori determinat.

Per intentar definir l'objecte específic del V Simposi, Carme Junyent va exposar que la noció d'enclavament lingüístic com a «*área en donde se habla una lengua diferente a la zona que la rodea*» havia de ser revisada d'acord amb una anàlisi d'aspectes geogràfics, històrics i socials. Aquests aspectes proporcionen a aquests parlars singularitats respecte a l'entorn,

unes singularitats que fan d'aquests casos excepcionals testimonis històrics i de resistència als processos d'homogeneïtzació.

En aquest sentit, Junyent va presentar i exemplificar diferents casos del que ella considera «enclavaments lingüístics»: *a)* residus de *continuum*s lingüístics anteriors (com seria el cas del mirandès); *b)* els perifèrics, fruit de la reducció de la base territorial de les llengües, ja sigui des de la perifèria politicoadministrativa o bé des dels grans centres urbans; *c)* els superposats, resultat d'emigracions massives a altres indrets (el cas de grecs i albanesos a Itàlia, o de l'afrikaans a Sud-àfrica); *d)* les illes lingüístiques, condicionades per l'entorn físic o geogràfic, i *e)* les comunitats nòmades i la seva singularitat lingüística en tant que «territori» (cal notar que, arran de la sedentarització, aquestes comunitats perden la llengua, com és el cas de la gran majoria dels gitanos de la península Ibèrica).

Després de revisar el procés de romanització, triat com a exemple clau per mirar d'entendre la situació lingüística actual de gran part d'Europa, va recordar que «*el mirandés es, pues, una de las lenguas ocultas, como se manifiesta en muchas de las caracterizaciones de Portugal como un estado monolingüe, y por eso es preciso que en su enseñanza no se pase por alto su origen histórico como testimonio de un continuo sumergido por la difusión del español y el portugués*». Finalment, la ponent va exposar la seva visió sobre el futur de les llengües i va compartir una reflexió final: «*¿Qué se gana y cuál es la ventaja de abandonar una lengua? Ninguna. Se pierde más que se gana, porque preservar el vínculo con el pasado, tal como aún se hace en los enclavamientos lingüísticos, es un aporte cultural original y único*».

A partir d'aquesta introducció, el debat estava obert. No tots els membres de les comunitats lingüístiques es van sentir representats per la definició d'enclavament proposada, encara que compartissin trets importants relatius tant a la seva situació sociolingüística com a la seva situació jurídica.

Respecte a aquest punt, i amb l'ànim de complementar la visió sociolingüística amb una visió més jurídica, va intervenir Jaume Vernet, catedràtic de Dret constitucional de la Universitat Rovira i Virgili (Tarragona). En primer lloc, va reflexionar sobre la noció d'enclavament, que es defineix amb l'òptica amb la qual es miri, és a dir, que tota manifestació lingüística es pot considerar un enclavament si la perspectiva és més propera (tenint en compte una part del *continuum*) o més llunyana (tenint en compte els límits estatals, europeus, etc.). En aquesta línia, segons la seva exposició, la distinció entre llengües i modalitats lingüístiques —tal com es pot trobar, per exemple, en els estatuts d'autonomia de l'Estat espanyol— podria servir d'exemple per entendre que els enclavaments a vegades són fruit de la mirada respectuosa, o no, dels límits administratius, i de les previsions

que es disposen en cada administració per a diferents manifestacions de parla. Per contextualitzar l'anàlisi, va exposar la seva lectura dels règims jurídics lingüístics dins el marc de la Unió Europea, des d'una doble perspectiva: d'una banda, la constitucional, i, de l'altra, la internacional (que inclouria tant les entitats supraestatsals com els estats mateixos).

Jaume Vernet va explicar, pel que fa al reconeixement de la qüestió cultural i lingüística en les constitucions, que les tipologies s'estableixen sobre la base dels principis de personalitat i territorialitat. Així, va proposar quatre categories: el *monolingüisme oficial* o la no-previsió de l'existència d'altres llengües (el cas de França, amb la introducció de l'article 2 en la Constitució, després de Maastricht); la *cooficialitat territorial* o la diversitat de situacions i llengües en un espai administratiu determinat (el cas de l'Estat italià i les seves regions); el *pluralisme institucional* o la política d'oficialitat per a dues llengües des d'un punt de vista jurídic (i no sempre social, com és el cas de Finlàndia), i el *federalisme lingüístic*, en què diferents territoris d'un estat declaren l'oficialitat d'una llengua diferent en cada cas (circumstància que es dona, per exemple, a Bèlgica).

La seva lectura de la normativa internacional amb referència a les llengües va fer explícita la constatació que a Europa hi ha hagut una evolució històrica que comença a partir de la Revolució francesa i avança fins al final de la guerra freda. Segons el ponent, aquesta evolució es podria considerar un camí que va des de l'assoliment dels drets personals, nacionals, col·lectius, a l'aparició de la idea, durant els darrers vint anys, de minoria lingüística, amb el reconeixement corresponent per part d'institucions de dimensió mundial com ara l'ONU o l'OIT.

En aquest mateix sentit, Vernet va destacar que en l'àmbit europeu existeixen aportacions institucionals rellevants: de l'OSCE (en relació amb la protecció jurídica de la diversitat de llengües, com a font de conflictes identitàris i polítics), de la Unió Europea (definidora del *multilingüisme integral*, però només en les llengües oficials dels estats, des d'on també es planteja el respecte cap als drets lingüístics més enllà de les competències dels estats, especialment després de la Declaració de Niça de l'any 2000) i del Consell d'Europa, sobretot per mitjà d'un tractat de caràcter més cultural que polític com és la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries, que el ponent va qualificar de pas endavant, malgrat que només s'hi afirmen les obligacions —optatives, però— dels estats i no els drets dels ciutadans.

Entre les obligacions oblidades per la Carta —si més no, de manera explícita— hi ha una qüestió bàsica per a la supervivència de les llengües i el manteniment del patrimoni cultural: la necessitat de dotar les llengües d'un model estandarditzador i, si es creu oportú, d'una varietat escrita amb l'or-

tografia corresponent. Considerada sempre un element bàsic, sobretot a causa de l'impacte de prestigi que produeix l'escriptura en les comunitats lingüístiques, la codificació és per a moltes comunitats una qüestió central que necessita el suport legislatiu perquè es puguin dur a terme mesures concretes orientades al seu desenvolupament.

En aquesta línia, la tercera ponència del Simposi, a càrrec de Xavier Lamuela, del Departament de Filologia Romànica de la Universitat de Girona, es va centrar en aspectes diversos del procés d'estandardització i codificació, especialment a través de la narració comparativa de les experiències d'aquest lingüista en la codificació de les llengües occitana i friülèsa. El ponent va exposar una anàlisi del model d'estandardització de llengües prenent en consideració les fases diferencials d'elaboració i codificació. La seva exposició va plantejar, també, preguntes importants sobre aquestes fases, com ara quines variables justifiquen la codificació d'una llengua, la formació d'un estàndard i la unitarietat. Quant a l'elaboració, es va insistir en el rol de la comunitat de parla en la definició de les necessitats de comunicació i en l'establiment d'usos socials per als quals la llengua necessita ser elaborada. Segons Lamuela, cal avaluar la incidència de les llengües dominants en la formació de l'estàndard per tal d'aconseguir un grau d'autonomia que permeti a les llengües minoritàries convertir-se en un instrument de vehiculació cultural distintiu. Finalment, va insistir que tota codificació i elaboració ha de ser feta d'acord amb una necessitat i un sentit socials: dotar una llengua d'una ortografia sense garantir la presència de textos escrits i de lectors pot ser, fins i tot, contraproductiu.

LES COMUNICACIONS

Més enllà de les ponències introductòries, el Simposi va comptar amb la participació de diferents representants i experts de comunitats lingüístiques europees. Les seves presentacions al llarg del Simposi es van articular en tres espais: comunicacions, presentació de materials o projectes i una taula rodona.

Les comunicacions van incloure exposicions al voltant de les comunitats mirandesa, aranesa (occitana a Catalunya), asturiana, frisona (a Alemanya), gaèlica escocesa, albanesa (a Itàlia), catalana (a Múrcia) i d'«a fala» (Extremadura). L'objectiu d'aquest primer espai va ser constituir un punt de trobada per a comunitats que, segons l'organització, podien compartir i intercanviar experiències i característiques, encara que es tractés de situacions sociolingüístiques molt diverses.

Domingo Raposo, mestre i especialista de la llengua mirandesa, va explicar la situació actual de la seva comunitat i va recordar el menysteniment històric que, des del poder, s'ha demostrat a Lisboa cap a aquesta llengua —parlada per uns pocs milers d'habitants en una àrea de 500 quilòmetres quadrats aproximadament—. Segons l'autor, entre els diversos aspectes que cal considerar per comprendre la situació d'aquesta llengua i la necessitat d'una llei que la reconegui oficialment, hi ha el trencament del *continuum* lingüístic asturià-lleonès, la pèrdua de base territorial a l'interior de Portugal mateix, la transmissió per via oral fins fa ben pocs anys en un medi ja eminentment modernitzat, l'escàs prestigi d'aquesta varietat en relació amb la llengua portuguesa i la immigració massiva durant els anys cinquanta i seixanta del segle xx. S'observa, a partir de la seva comunicació, que tant la instauració de l'ensenyament voluntari (produïda des dels anys vuitanta) i l'aprovació de la convenció ortogràfica (encara oberta a modificacions) com, especialment, la Llei 7/1999¹⁹ van incidir en un canvi del valor simbòlic atorgat a aquesta llengua. La Llei, segons l'autor, va obrir un debat a tot Portugal en què els ciutadans es van interessar per aquesta comunitat, per la seva llengua i pel fet multilingüe que representa. Paradoxalment, la Llei 7/1999, que reconeix oficialment els drets lingüístics de la comunitat mirandesa, converteix aquesta llengua en la primera reconeguda oficialment a l'Estat portuguès.

Josep Lois Sans, representant de la comunitat aranesa o occitana a Catalunya, va puntualitzar que, en el cas de l'aranès, el *continuum* lingüístic occità no s'ha pas trencat, a diferència d'altres casos. Així, doncs, d'acord amb aquest autor no es pot dir que sigui un exemple d'enclavament, encara que sí que es pot considerar un cas especial dins el *continuum* occità, a causa de la particular protecció que li ofereixen les institucions i de l'específic reconeixement legislatiu que té.

Sans va focalitzar dos aspectes diferents i complementaris de la situació de l'aranès o occità a Catalunya. D'una banda, la legislació que el protegeix i el promou i, de l'altra, la situació sociolingüística, des d'un vessant més qualitatiu a un altre de més quantitatiu.

La protecció d'aquesta llengua va significar un salt qualitatiu, va manifestar el ponent, a partir de la Llei 16/1990, de règim especial de la Val d'A-

19. La Llei 7/1999, Reconhecimento oficial de direitos linguísticos da comunidade mirandesa, estableix, en l'article 1, que el seu objectiu és el reconeixement i la promoció de la llengua mirandesa. L'article 2 diu: «Artigo 2. O Estado Português reconhece o direito a cultivar e promover a língua mirandesa, enquanto património cultural, instrumento de comunicação e de reforço de identidade da terra de Miranda.»

ran. La seva repercussió en l'organització institucional va possibilitar una sèrie de traspassos que encara es mantenen i que permeten desenvolupar una política especial tant cultural com lingüística. Per contra, segons la seva anàlisi, l'Estatut d'autonomia de Catalunya va ésser força discret i prudent, i per això va deixar espais buits que ara la comunitat aranesa reivindica, tant en matèria d'autonomia com per avançar en l'increment de la protecció d'aquesta llengua. Per aquest motiu, l'oficialitat d'aquesta varietat de l'occità es va fer a partir d'una llei específica per a la vall, la qual dóna aquest estatus privilegiat a una llengua amb un nombre de parlants reduït (aproximadament 8.000 parlants a Catalunya), i estableix per primer cop que l'occità és llengua oficial en un territori europeu.²⁰ La Llei de política lingüística de 1998 va obrir, segons la comunicació, un gran marc de possibilitats, primerament a través de la Llei de 1990, que reconeixia l'aranès com a occità, i, darrerament, perquè l'estatus de llengua pròpia de la vall dóna peu a l'exigència d'un mateix nivell de protecció com ara aquell del qual gaudeix el català a Catalunya.

Quant a la situació sociolingüística, Sans va explicar que cal fer una valoració quantitativa que consideri que, si bé l'ús oral i col·loquial de la llengua disminueix, en creix l'ús escrit i el coneixement. Va demostrar aquesta afirmació amb dades estadístiques (censos i enquestes lingüístiques), que exposen, per exemple, que la pèrdua de parlants de l'aranès es complementa amb un increment de parlants de castellà i no pas de català, ambdues també llengües oficials de la vall. L'explicació d'aquests canvis es pot trobar, com en el cas del mirandès, en la immigració, en un canvi de tipus d'economia (de primària a serveis) i també en l'impacte dels mitjans de comunicació de masses.

D'acord amb Sans, la situació qualitativa s'ha de considerar positiva si avaluem un canvi favorable de consciència lingüística i d'actituds. Així mateix, a diferència d'altres llengües minoritàries, la llengua occitana de la vall d'Aran no disposa d'una gran fragmentació dialectal, fet que és positiu per a la seva conservació, tant per a la formació d'un estàndard de consens com per dotar-la d'una ortografia prou representativa.

Finalment, una proposta sorgida de la comunicació va comptar amb el suport de tots els participants: que les magnífiques condicions de les quals gaudeix l'occità de la vall d'Aran puguin continuar a l'altra banda de la frontera estatal, incloent-hi tota la població d'Occitània.

20. Recordeu que la llengua occitana es parla també a França i a Itàlia. En el primer cas, no gaudeix de cap protecció oficial; a Itàlia, en canvi, la llengua occitana és reconeguda com a llengua d'una minoria històrica a partir de la Llei 482, aprovada el desembre de 1999.

La comunitat asturiana va tenir com a representants Xosé Lluís García Arias i Xosé Antón González Riaño. Després de convidar a la reflexió sobre l'agermanament entre l'asturià i el mirandès (llengües d'un mateix *continuum*), la seva comunicació va destacar la recuperació, d'ençà de principis dels anys vuitanta, que ha viscut la llengua asturiana, sobretot pel que fa a la normativització. La normativització constitueix un aspecte cabdal en qualsevol aspiració de normalització lingüística per part de les llengües europees: l'establiment de les normes ortogràfiques, l'elaboració d'una gramàtica estàndard, d'un diccionari normatiu i d'una toponímia pròpia, a més de la recuperació de documents històrics, el ressorgiment de la literatura actual en asturià, la presència de la llengua en l'educació primària i secundària, la titulació en filologia asturiana a la Universitat d'Oviedo, etc. És sobretot a l'Administració autonòmica a qui es demana una major implicació, si no respecte, cap a aquesta llengua, per tal que la societat mateixa pugui canviar també la percepció en aquest sentit.

Un dels moviments que enguany ha cridat més l'atenció d'experts internacionals a l'Estat espanyol ha estat el de la comunitat extremeña, en el seu reclam pel reconeixement del seu parlar propi, anomenat *a fala*. Per aquest motiu, l'organització va considerar important deixar un espai a un especialista, Antonio Viudas Camarasa, perquè expliqués la situació d'una de les modalitats lingüístiques no reconegudes oficialment dins l'Estat. Segons el ponent, autor de l'informe que va encarregar la Real Academia de Extremadura de las Letras y las Artes, les varietats parlades a la vall de Jálama i, més concretament, a les localitats de San Martín de Trevejo, Eljas i Valverde del Fresno, formen el conjunt que es denomina *a fala*.²¹ Justificant sobretot l'elaboració de l'informe en l'article 2.3 de la Constitució espanyola, l'autor va exposar la recerca duta a terme a fi que s'inclogués *a fala* com una part del patrimoni cultural extremeño (l'article 4.2 de la Llei 2/1999, de la Comunitat Autònoma d'Extremadura, i el Decret 45/2001, de 20 de març, declaren «a fala» com un bé d'interès cultural).²²

Harro Muuss, representant de la comunitat frisona d'Alemanya, es va encarregar de presentar breument la situació de l'enclavament lingüístic frisó a les illes del nord d'Alemanya. Tal com passa amb el fenomen del tu-

21. Podeu trobar més informació al web següent: <<http://www.galeon.com/hablasde-extremadura>>.

22. El reconeixement d'*a fala* com una part del patrimoni cultural extremeño comença amb la seva inclusió en l'Estatut d'autonomia, continua amb l'Ordre de 14 de juny de 2000 de la Conselleria de Cultura (BOE 267/2000, de 7 de novembre), que resol incoar expedient per a la declaració d'*a fala* com a bé d'interès cultural, i conclou amb el Decret 45/2001, de 20 de març, que declara *a fala* com un bé d'interès cultural (DOE 36/2001, de 27 de març).

risme, el medi predominantment rural (dues constants que, d'altra banda, es van detectar en molts dels casos exposats) té un paper doble: tot i facilitar el manteniment de la varietat lingüística, l'aïllament respecte als centres de poder fa que la població hagi percebut la seva pròpia varietat com una varietat de rang inferior i, d'aquesta manera, n'ha facilitat la substitució. El *continuum* lingüístic frisó també ha estat trencat durant aquests darrers segles, circumstància que ha propiciat que parlants de diferents varietats no s'arribin a entendre. D'acord amb el ponent, a diferència dels frisons dels Països Baixos —que compten amb un estàndard, que tenen reconeguts alguns drets lingüístics i que, a través de diferents acords entre la província de Frísia i el Govern central, van creant condicions per a l'ús públic d'aquesta llengua—, els parlants de frisó a Alemanya no gaudeixen de cap dret específicament reconegut per la legislació vigent.

Segons Muuss, cal considerar, tanmateix, la incidència de la Constitució alemanya, per una banda, i la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries del Consell d'Europa, signada i ratificada per l'Estat alemany, per l'altra. D'acord amb la seva anàlisi, l'escassa presència del frisó en els dominis públics no es veu, fins ara, influïda per cap d'aquests textos, especialment per la política d'autogovern i per la manca de representació política dels frisons en les entitats locals i federals. Com a conclusió, el ponent va manifestar que, per ser realistes, l'espai d'incidència de la legislació hauria de ser l'ensenyament, domini en què l'ús de la llengua frisona depèn quasi exclusivament d'esforços educatius d'iniciativa privada i voluntaris. D'altra banda, va destacar la necessitat d'una política concreta per part de l'Estat orientada a promoure aquesta llengua, ara seriosament amenaçada.

Domhnall Martáinn va presentar el cas del gaèlic escocès, llengua cèltica parlada pels escocesos, especialment a les illes de l'oest Skye i Lochalsh, Lochaber, Sutherland, Argyll and Bute, Ross and Cromarty i Inverness. Segons dades del cens de 1991, la comunitat està formada per uns 67.000 parlants.²³ No hi ha previsions específiques per a aquesta llengua ni tampoc mesures que en puguin garantir la presència en els dominis d'ús públic. Tanmateix, l'any passat, el Regne Unit²⁴ va signar la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries i en la seva declaració va incloure algunes previsions per a la llengua gaèlica escocesa. El Comunn na Gàidhlig, insti-

23. Segons les dades del darrer cens de població (2001), el nombre de parlants ha davallat fins als 58.622 (un 1,2 % del total de la població escocesa).

24. L'instrument de ratificació presentat pel Regne Unit el 27 de març de 2001 fa esment de les llengües següents: respecte a la part III, el gal·lès, el gaèlic escocès i el gaèlic irlandès; respecte a la part II (principis generals), l'scots de l'Ulster.

tució encarregada de promoure aquesta llengua, duu a terme diverses activitats, l'objectiu principal de les quals és la creació de materials per a l'ensenyament, la difusió i la generació d'actituds favorables cap a aquesta llengua, que forma part d'un dels grups lingüístics més amenaçats del planeta. El públic es va adreçar al ponent per saber en quin estat es trobava la llei que se suposa que ha d'aprovar el nou Parlament escocès per protegir aquesta llengua. Tot i així, el representant gallès va informar que encara no hi ha novetats respecte a aquesta qüestió i que tampoc no se sap exactament com aplicarà el Regne Unit les mesures previstes en la ratificació de la Carta europea.²⁵

Alfons Llorens va presentar una comunicació al voltant dels parlars catalans de la Comunitat Autònoma de Múrcia. En la seva intervenció va fer un recorregut històric per explicar i descriure l'existència de nuclis catalanoparlants en aquesta regió de l'Estat espanyol, i va concloure que, si bé la Constitució espanyola de 1978 consagra l'oficialitat de tots els idiomes no castellans —en proclamar, en l'article 3, que «les altres llengües espanyoles seran també oficials en les seves respectives comunitats autònomes d'acord amb els seus estatuts»—, a la regió de Múrcia hi ha un enclavament, la comarca del Carxe, formada per una vintena de poblets i un miler d'habitants de parla catalana, a la qual denominen *xapurrat*, que encara no ha estat «objecte d'especial respecte i protecció». «Ni el Govern espanyol ni l'Estatut de Múrcia han assumit el fet, i ni tan sols n'han reconegut la simple existència. Açò, unit a una penosa crisi econòmica, una forta emigració, una dura discriminació, una rígida exclusió, una persistent negació, fa que la continuïtat del català de Múrcia sigui, més que precària, insegura, incerta, i el seu futur, ben obscur, fosc, negre», va pronosticar l'autor valencià.

Com a expert i representant de les minories a Itàlia, va presentar una comunicació Domenico Morelli, albanès i membre integrant de l'equip de seguiment de la Llei 492/1999, anomenada Llei marc italiana per a les minories històriques.

L'albanès és, a Itàlia, una de les llengües explícitament reconeguda per aquesta Llei,²⁶ i és parlat per diverses comunitats a la part sud de la Repú-

25. Finalment, l'1 de juliol de 2002, el Regne Unit va presentar el primer informe sobre l'aplicació de la Carta. Podeu trobar aquest document a la pàgina web del Consell d'Europa (<<http://www.coe.int/local>>).

26. L'article 2 de la Llei 482/1999 diu: «1. *In attuazione dell'articolo 6 della Costituzione [1] e in armonia con i principi generali stabiliti dagli organismi europei e internazionali, la Repubblica tutela la lingua e la cultura delle popolazioni albanesi, catalane, germaniche, greche, slovene e croate e di quelle parlanti il francese, il franco-provenzale, il friulano, il ladino, l'occitano e il sardo.*»

blica. Segons la presentació que va fer Morelli, darrerament aquestes comunitats han vist incrementada la seva població com a efecte de la gran immigració que es torna a produir des d'Albània.

La protecció de la minoria albanesa a Itàlia es basa principalment en l'article 6 de la Constitució i en diferents tractats internacionals ratificats per Itàlia.²⁷ Tanmateix, Itàlia encara no ha ratificat l'instrument més específic en matèria lingüística, la Carta europea de les llengües regionals o minoritàries.²⁸ La nova llei marc inaugura una etapa nova, amb un reconeixement específic de les qüestions i les necessitats de les comunitats minoritzades respecte a les llengües. Morelli va destacar que, en el cas de la minoria albanesa, l'article 3²⁹ —que preveu la formació d'un organisme de coordinació entre comunitats de parlants d'una mateixa llengua— és molt important, ja que permet la formació d'una comissió entre diferents administracions i un consorci entre diverses comunitats. D'aquesta manera es podrien superar, va dir, els inconvenients en l'aplicació de la normativa que planteja el fet de la dispersió territorial d'aquesta comunitat.³⁰

LES PRESENTACIONS DE MATERIALS

Diferents comunitats i grups de recerca van presentar materials relacionats, d'alguna manera, amb la temàtica del Simposi. Així es va crear una dinàmica d'intercanvi en àmbits com ara l'ensenyament, la legislació, l'estandardització i la descripció de camp. Des d'Escòcia es van exhibir materials interactius creats pel Comunn na Gàidhlig i adreçats a l'ensenyament de la llengua i la cultura gaèlica als més petits. Així mateix, es van presentar materials educatius sobre la cultura i la llengua frisona, fets de manera coordinada entre la comunitat frisona d'Alemanya i la dels Països Baixos.

Manuela Barros, del Centre de Lingüística de la Universitat de Lisboa,

27. La Convenció marc per a la protecció de les minories nacionals va entrar en vigor a Itàlia l'1 de març de 1998. Entre les minories que esmenten la seva declaració, hi figura la minoria albanesa, considerada minoria històrica.

28. Itàlia va signar la Carta europea justament després d'aprovar la Llei 492/99, el 26 de juny de 2000. S'espera que serà ratificada durant aquest any 2003.

29. L'article 3.3. diu: «*Quando le minoranze linguistiche di cui all'articolo 2 si trovano distribuite su territori provinciali o regionali diversi, esse possono costituire organismi di coordinamento e di proposta, che gli enti locali interessati hanno facoltà di riconoscere.*»

30. L'informe Euromosaic estableix el següent: «*These communities [the Albanians] are dispersed among seven regions (Abruzzi, Molise, Puglia, Campania, Basilicata, Calabria and Sicily) and nine provinces (Pescara, Campobasso, Avellino, Foggia, Taranto, Potenza, Cosenza, Catanzaro and Palermo)*», a: <<http://www.uoc.es/euromosaic>>.

va presentar públicament la pàgina web desenvolupada per recollir i difondre la llengua mirandesa, tant des d'un punt de vista descriptiu com des d'un punt de vista pedagògic. Aquesta pàgina conté, entre altres coses, la seva proposta de convenció ortogràfica (oberta a addendes i amb un fòrum de discussió) i la legislació relativa a l'ús i l'ensenyament de la llengua mirandesa.³¹

L'equip del programa Mercator: drets i legislació lingüístics va presentar la nova pàgina web³² del centre. Es tracta d'una pàgina adreçada a investigadors, activistes i dissenyadors de polítiques on podeu trobar diferents tipus d'informació actualitzada. La nova proposta es presenta com una conjunció entre un centre de recursos i un servei d'informació i documentació, als quals es pot accedir gratuïtament a través de la pàgina web.

Altres participants també van presentar materials i recursos informàtics i multimèdia. Cal destacar els materials sobre la llengua gallega d'Astúries, presentats pel Dr. Xavier Frías Conde (Universitat Complutense de Madrid) conjuntament amb el butlletí electrònic «A Carqueixa», els materials per a l'ensenyament de la llengua mirandesa, presentat pel col·lectiu de mestres d'aquesta llengua, i la pàgina web sobre els parlars d'Extremadura, dissenyada per Antonio Viudas Camarasa.³³

LA TAULA RODONA

Per acabar el Simposi, els participants van assistir a una taula rodona sobre la llengua mirandesa i la seva participació en les organitzacions de defensa de les llengües minoritzades de la Unió Europea. Al voltant de la temàtica «El reconeixement de la llengua mirandesa, exemple emblemàtic a la Unió Europea. Els problemes de l'ensenyament del mirandès», hi van participar diferents ponents, que, des de punts de vista complementaris (acadèmic, pedagògic, normalitzador, promotor i dels usuaris), van oferir una panoràmica de la situació actual de la llengua mirandesa i de les seves perspectives de futur.

Cal destacar la intervenció de Cristina Martins, de la Universitat de Coimbra, que va exposar de manera sistemàtica i precisa els efectes de la Llei 7/1999, de 29 de gener, d'oficialitat de la llengua mirandesa sobre di-

31. <<http://mirandes.no.sapo.pt/>>.

32. <<http://www.ciemen.org/mercator>>.

33. <<http://galeon.hispavista.com/lenguasdeextremadura/afaladexalima/falabic.htm>>.

versos àmbits: pla jurídic, administració i òrgans de poder polític, literatura, treballs científics, trobades científiques, publicacions, presència en els mitjans de comunicació, ensenyament, actituds dels parlants i transmissió intergeneracional.

PER CONCLOURE

Totes les comunitats representades o objecte de discussió van tenir l'oportunitat d'intercanviar punts de vista i experiències i van coincidir en la dificultat que el reconeixement oficial de la seva existència tingui conseqüències pràctiques sobre l'ús de la llengua i, en definitiva, sobre la seva supervivència. La dotació econòmica, garantida en molts casos a través de la legislació, es va considerar fonamental per desenvolupar les tasques que exigeixen la planificació, la normativització i la difusió de la llengua. També es va dir que en els casos en què no es compta amb dotació econòmica s'opera a través de voluntarisme, que no sempre es pot garantir i que no es pot dur a terme de manera continuada. Així mateix, en molts casos es va tenir en compte el valor afegit que comporta una comunitat de llengua diversa en l'entorn. La Carta europea es va considerar un document importantíssim, ja que marca la base d'una política lingüística consensuada a escala europea i garanteix mesures mínimes que cal anar aconseguint. Tanmateix, es va exposar que, com tot instrument polític, tan sols les comunitats amb representació política han pogut posar aquest tractat al servei del desenvolupament real i efectiu de les seves comunitats i de la conservació de les seves llengües. Sense aquest accés als mecanismes de poder i de representació, les comunitats petites han d'esperar que hi hagi un canvi de consciència en la societat civil que pugui ajudar a veure que, sense la diversitat de llengües i cultures, tots ens empobrim.